

UOT 336.71

Türkay Əjdər qızı CƏBİYEVƏ
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
“Maliyyə və maliyyə institutları” kafedrasının doktorantı
E-mail: jabiyeva1987@mail.ru

BANKLARDA ƏMƏLİYYAT RİSKLƏRİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi: – bank sistemində əməliyyat risklərinin düzgün idarə edilməsi və təkmilləşdirilməsi üçün tövsiyə və təkliflərin verilməsidir. Eyni zamanda, bank sektorunda əməliyyat risklərinin idarə edilməsi üzrə istifadə olunan beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqidir. Bu məqsədin yerinə yetirilməsi üçün vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur.

Tədqiqatın metodologiyası: – tədqiqat işində təhlil, sistemli yanaşma, sintez və ümumiləşdirmə kimi iqtisadi metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti:– bank sektorunda əməliyyat riskinin idarəedilməsi üzrə səmərəliliyi təmin etmək üçün yanaşmaların və prioritetlərin müəyyənəşdirilməsinə, bu sahədə nəzəri və praktiki boşluqların zənginləşməsinə dəstək olacaqdır.

Tədqiqatın nəticələri: – bank sektorunda əməliyyat riskləri üzrə idarəetmə sisteminin səmərəliliyinin müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq və inkişaf xüsusiyyətlərinə adekvat olan tövsiyələr verilmiş və təkliflər hazırlanmışdır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi: – tədqiqat işinin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, XX əsrin sonlarından başlayaraq bank sistemində köklü dəyişikliklər baş vermiş və nəticədə dünya banklarında olduğu kimi Azərbaycanın da bank sistemində yeni risk növləri, xüsusilə də əməliyyat risklərinin idarəedilməsi üzrə konsepsiyalar tətbiq edilməyə başlanılmışdır. Bank sektorunda əməliyyat risklərinin səbəb və nəticələri araşdırılmış və onun qarşısını almaq üçün yeni elmi əsaslandırılmış təkliflər irəli sürülür.

Açar sözlər: *bank sektoru, bank riskəri, bank sektorunda risk idarəetmə sistemi, əməliyyat riski, effektiv risk menecmenti.*

Giriş

Banklarda risklərin idarə edilməsi maliyyə böhranından sonra daha aktual mövzuya çevrilmişdir. Bazel Komitəsi tərəfindən hazırlanmış “Effektiv bank nəzarəti üçün əsas prinsiplər” bankların maliyyə risklərinin dəqiq ölçülməsinə, monitorinqinə və düzgün nəzarətinə imkan verən informasiya sistemlərinin qurulmasının ehtiyacını vurğulayır.

Beynəlxalq standartlara əsasən, bank risklərinin idarəedilməsinin əsas məqsədi aktivlərin və öhdəliklərin idarə olunmasında təhlükəsizlik və likvidlik parametrlərinin məqbul gəlirlilik əmsallarının saxlanılmasıdır. Digər bir məsələ isə, bank sistemində effektiv monitorinq nəticəsində risklərin idarə edilməsinin qiymətləndirilməsidir. Bank risklərinin idarə edilməsi prosesində Beynəlxalq təşkilatların tövsiyəsi, risklərin proqnozunun, ehtimalın, dəyərlərin və təsirlərin müəyyən edilməsi, aidiyyəti zərərlərin qarşısını almaq və ya minimuma endirmək üçün tədbirlərin işlənilməsi və həyata keçirilməsidir. Ölkəmizdə banklar öz fəaliyyəti zamanı “Azərbaycan Respublikasının Banklar haqqında Qanunu”nu, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının “Banklarda risklərin idarə olunması haqqında Qaydalar”ını və Bazel Prinsiplərini rəhbər tutur.

Azərbaycanda mövcud iqtisadi şəraitdə bankların risklərə həssaslığının artması və yeni risk zonalarının yaranması risklərin idarə edilməsi ilə bağlı təcrübələrin təkmilləşdirilməsini zəruri edir. Banklarda risklərin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi üçün mövcud prudensial tələblərin mərhələli şəkildə Bazel Komitəsinin müəyyən etdiyi tənziqləmə prinsiplərinə uyğunlaşdırılması, habelə korporativ idarəetmə ənənələrinin təkmilləşdirilməsi məsələsini aktuallaşdırır.

Bank sektorunda risk anlayışı

Bank işində bankların fəaliyyətinə təsir göstərə biləcək çoxsaylı maliyyə riskləri mövcuddur. Bank işi ilə bağlı risklərin müxtəlifliyi onların müəyyən edilməsində müəyyən çətinliklər yaradır, ancaq risklərin tənzimlənməsi sahəsində müşahidə olunan inkişaf bu problemlərin həll edilməsini asanlaşdırır.

Risklər və fəaliyyət bir-biri ilə əlaqəlidir və bu konsepsiyaların daha yaxşı şəkildə müəyyən edilməsi risklərin idarə olunması üçün bazanı formalaşdırır. Konsepsiyaların müəyyən edilməsi və risklərin inventarizasiyası, xüsusilə, onların ölçülməsi, monitorinqi və onlara nəzarət edilməsi baxımından düzgün şəkildə həyata keçirilməlidir.

Kredit müəssisələri mütəmadi olaraq risk və faydalılıq baxımından öhdəliklər götürməlidir. Risklərin idarə olunmasının mənası gözlənilən fəaliyyətlə sıx bağlıdır və onun məqsədi risklər və faydalılıq arasındakı münasibəti optimallaşdırmaqdır. Risklərin idarə olunması sahəsində bəzi faydalılıq göstəricilərinin müəyyən hədlərə qədər qorunub saxlanmasına çalışmaq lazımdır.

Bank fəaliyyətində baş verən hadisələr və maliyyə böhranının nəticələri ciddi iqtisadi və maddi təsirlərə malik olan maliyyə böhranının baş verməsi halında bank işi sistemlərin itkilərini azaltmaq məqsədilə makro səviyyədə ehtiyatlı nəzarət tədbirlərinə və bundan sonrakı fəaliyyətlərin səmərəli və effektiv olmasına ehtiyac olduğunu ortaya çıxardır. Bazar hər zaman nəzarət orqanından bir addım öndə olacaqdır, ancaq bu orqan bank işində baş verən hadisələrə tez bir zamanda adaptasiya olmalı və monitorinq tədbirlərindən sonra bank fəaliyyətinə dəyən mənfi təsirləri azaltmaqla maliyyə sahəsində innovasiya fəaliyyətinə adekvat şəkildə nəzarət edilməsini həyata keçirmək, o cümlədən həm zaman, həm də struktur baxımından sistemə riski azaltmaq üçün ehtiyatlı tədbirlərin hazırlanmasına nail olmalıdır.

Zaman keçdikcə riskə müxtəlif təriflər verilmişdir. Bəzi təriflər hadisənin başvermə ehtimalına, bəziləri nəticələrin qeyri-müəyyənliyinə (müsbət və ya mənfi), digərləri isə qeyri-müəyyənliyin miqdarı təyin edilə bilən alt qrupu kimi risklərə əsaslanır. Maliyyə sektorunda risklə bağlı müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Risk qazanc və ya sərvətə mənfi təsir göstərən yaxud yalnız mənfi nəticələrlə bağlı olan qeyri-müəyyənliklə müəyyən edilir. Bu yanaşma tənzimləyici orqanlar və risklərin idarə olunması üzrə mütəxəssislərə məxsusdur. Tənzimləmə tədbirlərinin məqsədi gərgin vəziyyətlərdə maliyyə şirkətləri və maliyyə sisteminin müqavimətini artırmaqdır. Riskin idarə olunması üzrə mütəxəssislər özlərini mənfi halların başvermə ehtimalı və şirkət üçün nəticələrinin müəyyən edilməsi, qiymətləndirilməsi və onlara nəzarət edilməsinə görə cavabdeh hesab edirlər.

Bu yanaşmaya əsasən risk qeyri-müəyyənliklə qarşılıqlı əlaqə nəticəsində baş verən mümkün itki hesab edilir. Bu qarşılıqlı əlaqə maliyyə şirkətlərinin bu cür təsadüfiliyə məruz qalması nəticəsində ortaya çıxır.

Qeyri-müəyyənliyi aradan qaldırmaq mümkün deyil, ancaq qeyri-müəyyənliyə məruzqalma dərəcəsini dəyişmək mümkündür.

Müasir cəmiyyətdə kəskinləşən rəqabət şəraitində bank risklərinə diqqət artır. Banklar bir-birinə münasibətdə getdikcə daha aqressiv mövqə tutur, getdikcə daha riskli əməliyyatlar və əqdlər həyata keçirir.

Risklərin qarşısının alınması və azaldılması ideyaları həm bank elmində, həm də praktikada getdikcə daha çox tələb olunur.

Bank fəaliyyətinin idarə olunmasına aid olan hər bir nəşr “risklərin tənzimlənməsi” anlayışına müraciət edir. Bank işi iqtisadi fəaliyyət kateqoriyasına aiddir, burada təbii ki, subyektlər arasında münasibətlərdə risk mövcuddur. Lakin bu heç bir halda riskin yalnız bank işinə xas olması demək deyil. Müxtəlif iqtisadi əməliyyatları yerinə yetirərkən mənfi hadisələr baş verə bilər. Lakin bu mənfi hadisələr iqtisadi münasibətlərin, o cümlədən bank işinin məcburi atributu deyil. Bank riski immanent olaraq banka xas cəhət deyil, hadisələrin mənfi gedişinin qaçılmazlığından çox mənfi nəticənin əldə edilməsinə səbəb ola biləcək fəaliyyətdir.

Bank risklərinin bütün əhəmiyyətinə baxmayaraq onların mahiyyətinin şərhı hələ də mübahisəlidir. Bir sıra hallarda risklərin mahiyyəti onların meydana gəlməsinin səbəbi ilə qarışdırılır, yəni hər şey müxtəlif növ hallara, itkilərə səbəb olan amillərə bağlanır.

Elmi ədəbiyyatda riskin müxtəlif təriflərinə rast gəlmək olar. Adətən risk dedikdə təhlükənin, uğursuzluğun mümkünlüyü; xoşbəxt nəticə ümidi ilə uğur əldə etmək üçün fəaliyyət olaraq başa düşülür.

Sırf terminoloji baxımdan “risk” (italyanca risico – təhlükə; risk etmək; sözün əsl mənasında - uçuşundan, sıldırımından kənar dolanmaq) deməkdir [2, 26].

Maliyyə-kredit lüğətində bank riski “kredit təşkilatları tərəfindən həyata keçirilən bank əməliyyatlarının xüsusiyyətlərindən irəli gələn itki təhlükəsi” kimi şərh olunur[4,95].

Professor A.A.Xandruev risk barədə təhlükə və ya arzuolunmaz hadisələr zamanı itkilərin mümkünlüyü kimi danışır. V. Kuznetsovun fikrincə, risk gələcəyin özünün qeyri-müəyyənliyi ilə əlaqədar gələcəkdə maliyyə nəticələrinin qeyri-müəyyənliyini xarakterizə edir. N.E. Sokolinskaya riskdə itkilərə səbəb olan ehtimal hadisəsinin dəyər ifadəsini və ya pul itkisi ehtimalını görür [7].

Y.V.Mişalçenko riski bankın öz vəsaitlərinin bir hissəsini itirməsi, planlaşdırılan gəlirləri əldə edə bilməməsi və ya planlaşdırılan maliyyə əməliyyatları nəticəsində əlavə xərclər etmə ehtimalı kimi nəzərdən keçirir. V.T.Sevruka görə bank riski bank fəaliyyətinin nəticəsinin qeyri-müəyyənliyini və uğursuzluq halında mümkün mənfi nəticələri ifadə edir [9].

Göründüyü kimi, bank riskinin mahiyyətinə dair təqdim olunan təriflərin müxtəlifliyinə baxmayaraq, müəlliflərdə onu bir növ qeyri-müəyyənlik, gözlənilməz vəziyyət təhlükəsi, gözlənilən proqnozlarla müqayisədə itkilər, gəlir itkisi, itkilərin başvermə ehtimalı və ya gəlir itkisi ehtimalı kimi qiymətləndirmə tendensiyası mövcuddur.

Azərbaycan bank sektorunda risklərin təsnifatı

Bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı bankların üzləşdiyi əsas risk növləri və onların yaranması səbəbləri aşağıdakılardır:

1. Kredit riski - bu risk borcalanın bank qarşısında öhdəliyinin vaxtında və ya tam icra olunmaması nəticəsində yaranır;

2. Bazar riski - bu risk bazarda faiz dərəcələrinin, valyuta məzənnələrinin, qiymətli kağızların və əmtəələrin dəyərində baş verən dəyişikliklərlə əlaqədar yaranır. Bazar riskinin aşağıdakı alt kateqoriyaları mövcuddur:

2.1. Faiz dərəcəsi riski - faiz dərəcələrinin əlverişsiz dəyişməsi ilə əlaqədar yaranan risk;

2.2. Valyuta riski – xarici valyuta məzənnələrinin əlverişsiz dəyişməsi ilə əlaqədar yaranan risk;

2.3. Kapital riski - bankın aldığı qiymətli kağızların dəyərinin əlverişsiz dəyişməsi ilə əlaqədar yaranan risk;

2.4. Əmtəə riski - bazarda əmtəələrin qiymətinin əlverişsiz dəyişməsi ilə əlaqədar yaranan risk;

3. Likvidlik riski - bu risk planlaşdırılmış və gözlənilməyən öhdəliklərin vaxtında və effektiv yerinə yetirilə bilməməsi nəticəsində yaranır;

4. Əməliyyat riski - bu risk bank əməkdaşları tərəfindən yol verilmiş nöqsan və səhvlər, informasiya sistemi və texnologiyalarda baş vermiş problem və çatışmazlıqlar, habelə bankdankənar hadisələrlə əlaqədar yaranır. Əməliyyat riskinin aşağıdakı alt kateqoriyaları mövcuddur:

4.1. İnsan resursu riski - bankın əməkdaşları tərəfindən bilərəkdən və ya bilmədən bank əməliyyatlarının həyata keçirilməsi zamanı mövcud hüquqi aktların pozulması, səhv və nöqsanlara yol verilməsi nəticəsində yaranan risk;

4.2. İT riski - bankın informasiya sistemi və ya texnologiyalarında baş verən problemlərlə əlaqədar yaranan risk;

- 4.3. Hüquqi risk - hüquqi aktların, o cümlədən nəzarət orqanının və vergi orqanlarının hüquqi aktlarının tələblərinin pozulması, tam, vaxtında və ya düzgün tətbiq edilməməsi, bankın daxili qaydalarının qəbul edilməməsi, habelə daxili qaydalarda ziddiyyət və boşluqlar nəticəsində yaranan risk;
- 4.4. Komplayens riski - cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi sahəsində olan hüquqi aktlara, o cümlədən nəzarət orqanının və maliyyə monitorinqi orqanının tələblərinə riayət edilməməsi nəticəsində yaranan hüquqi risk;
- 4.5. kənar risk - üçüncü tərəf və ya təbiətin vurduğu ziyan nəticəsində yaranan risk;
5. Strateji risk - bu risk strateji hədəflərin düzgün seçilməməsi nəticəsində yaranır;
6. Nüfuz riski - bu risk banka qarşı etimadın azalması və mənfi ictimai rəy nəticəsində yaranır;
7. Layihə riski - bu risk bankın nəzərdə tutduğu layihələri icra zamanı səhvlər və kənar amillərin təsiri nəticəsində icra edə bilməməsi və ya qarşısına qoyduğu hədəflərə çatmaması kimi qəbul edilir¹.

Bazar risklərinin, xüsusən məzənnə risklərinin idarə edilməsi üçün hedcinq alətlərinin məhdud olması bankların risklərə həssaslığını yüksəltməkdir. Nəticədə, öhdəliklərin aktivlərlə müqayisədə daha sürətlə dollarlaşması 2015-ci ildə baş vermiş, devalvasiyalar zamanı sektorun böyük zərərlə üzlənməsinə səbəb olmuşdur. Bu işə bazar risklərinə görə əlavə kapital buferinin tələb edilməsini aktuallaşdırır. Banklarda sağlam risk idarəetmə təcrübələrinin tətbiq edilməsinin 2020-ci ildə real ÜDM-ə təsiri 205 milyon manat birbaşa və 30 milyon manat dolayı olmaqla, ümumilikdə 235 milyon manat həcmində qiymətləndirilir.

Bank risk sistemində əməliyyat riski əsas komponent kimi

Əməliyyat riskləri məlumat sistemi, hesabat sistemləri, daxili risk monitorinqi qaydaları və vaxtında islahedici tədbirlər görmək üçün nəzərdə tutulmuş prosedurlarda baş verən nasazlıqların riskləridir.

Tənzimləyici orqanlar əməliyyat riskini “qeyri-adekvat və ya müvəffəqiyyətsizliyə düçar olmuş proses, insan, sistem və ya xarici hadisələrdən əmələ gələn birbaşa və ya dolayı itki riski” kimi müəyyən edir. Tənzimləyici orqanlar əməliyyat risklərinin kapital xərcinə aid edilməli olduğunu bildirdikdə əməliyyat riski diqqət mərkəzinə düşdü.

Ötən onillikdə maliyyə müəssisələri həm məhsulları, həm də daxili proseslərini elə sürətlə dəyişdirdilər ki, bu sürət əməliyyat riskinə məruz qalma riskini artırdı. Nəticə etibarilə, maliyyə müəssisələrinin nəzarətçiləri müəssisələrin əməliyyat riskinə məruz qalma ehtimalının artması ilə əlaqədar narahatlıqların artdığını bildirdilər və müəssisələr əməliyyat prosesləri baxımından risklərin idarə olunması imkanlarını artırmalı olacaqdır.

Maliyyə məhsulları ilə bağlı maliyyə risklərinin qiymətləndirilməsi və modelləşdirilməsi üçün istifadə edilən yaxşı struktura malik alət və texnikaların mövcud olmasına baxmayaraq, müqayisə edilə bilən yanaşmalar hələ də əməliyyat riski baxımından inkişaf mərhələsindədir. İndiyədək həmin tələblərə uyğunluğun faktiki olaraq həyata keçirilməsi və ya qiymətləndirilməsi qaydası ilə bağlı beynəlxalq səviyyədə heç bir razılıq əldə edilməmişdir. Bu tədqiqatın məqsədi əməliyyat riskinin ISO/IEC 15504 standartlarına uyğun olaraq idarə olunmasının qiymətləndirilməsi üçün həll yolunun gələcəkdə həmin normativ tələbləri qarşılamaq üçün sağlam əsas yarada biləcəyini göstərməkdir.

Ötən onillikdə əməliyyat proseslərindəki həssaslıqlar və birlikdə əməliyyat itkisi hadisələrini əmələ gətirən təhlükələrin ortaya çıxması nəticəsində müşahidə olunmuş böyük bank itkiləri tanınmış fakt olmaqla kifayətlənmədi. Diqqətəlayiq bir nümunə fıncılacaq ticarətçinin (“təhlükə”) hesablardan qeyri-müvafiq formada istifadəsi (“aktivlər”), mühasibatlığa nəzarət və auditin olmaması, o cümlədən qeyri-adekvat vəzifə bölgüsünün (“həssaslıqlar”) saxta əməliyyatlara səbəb olması nəticəsində 1996-cı ildə Barings bankının bankrot olmasıdır. Nümunədən göründüyü kimi

¹ Daha geniş: Banklarda risklərin idarə olunması haqqında Qaydalar. <http://www.e-qanun.az/framework/41441>

İT riskinin dörd əməliyyat riski səbəbindən biri hesab olunmasına və onu təşkil etməsinə baxmayaraq, əsas problem bankın ticarət fəaliyyətlərindəki qeyri-müvafiq proseslər və prosedurlarla əlaqəli risklər kimi İT ilə bağlı olmayan əməliyyat riskləridir.

Bunun nəticəsi olaraq, əməliyyat riski tərifı Bazel-II Sazişində göstərilən tərifdir ki, bu tərif də maliyyə müəssisələrində əməliyyat riskinin müəyyən edilmiş dörd səbəbinə əsaslanır: Əməliyyat riski qeyri-adekvat və ya müvəffəqiyyətsizliyə düçar olmuş proses, insan, sistem və ya xarici hadisələrdən əmələ gələn itki riski kimi müəyyən edilir. Bu tərifə hüquqi risk daxil olsa da, strateji risk və nüfuz riski daxil deyil.

Ötən illərdə baş verən itkiləri nəzərə alaraq maliyyə müəssisələri əməliyyat riskinin idarə olunması qaydalarını dəyişdiriblər. Belə ki, onlar aşağıdakı əsas hədəfləri müəyyən ediblər: daha yüksək kapital rentabelliği, kapitalların daha yaxşı qaydada ayrılması, gözlənilməyən itkilərdən yayınmaq, kiçik dəyərə malik çoxsaylı itkilərdən yayınmaq, əməliyyatların səmərəliliyinin artırılması, bank işinin idarə olunması prosesində əməliyyat riskinə daha çox diqqətin ayrılması, müştərilər üçün xidmət keyfiyyətinin artırılması, məlumatların və insan resurslarının səmərəli şəkildə idarə olunması.

Daxili nəzarət əməliyyat riskinin idarə olunması prosesində başlanğıc nöqtəsini təmsil etdiyinə görə 1998-ci ildə Bazel Komitəsi müşahidə qurumlarının daxili nəzarəti üçün daimi mexanizm yaratmışdır. Buna görə, son tədqiqatda bəzi vacib elementlər təqdim edilmişdir: maliyyə müəssisələrinin əməliyyat riski ilə bağlı əsas təşəbbüsü risk məlumatlarının güclü arxitekturasına malik olmaqdır; əməliyyat riskinin bazar üçün yeni olmamasına baxmayaraq əməliyyat riskinin idarə olunması digər idarəetmə sahələri ilə müqayisədə daimi inkişaf prosesinə təsir göstərir; əməliyyat riskinin idarə olunması üçün informatika ilə bağlı proqram təminatından istifadə edən maliyyə müəssisələrinin sayı sürətlə artsa da, sistemlərin imkanları ilə bağlı çətinliklər mövcuddur; sistemləri və texnoloji sahənin inkişaf etdirilməsi üçün əsas məsələ əməliyyat riskinin idarə olunmasının həyata keçirilməsi ilə bağlı məlumatlar və tənzimləyici sistemlərin imkanlarıdır; əməliyyat riskinin idarə olunması proqramları nəticə olaraq daha güclü müdafiə və səhmlərin dəyərlərində artım təklif edir; yeni Bazel Müqaviləsinin tətbiq olunması gözlənilməyən qat-qat çətindir; Bazel-II standartları üzrə əldə edilən inkişaf gözləntilərdən azdır; təhlil edilmiş maliyyə müəssisələrinin 79%-ndə Bazel-II standartları nəticəsində kapitalların azalması gözlənilir; Bazel-II müqaviləsinin tətbiq edilməsi maliyyə müəssisələrinin xərclərini artıracaqdır; təhlil edilmiş maliyyə müəssisələrinin demək olar yarısı Bazel-II müqaviləsində qeyd olunduğundan daha çox mənfəət əldə etməyi təklif etmişdir. Əməliyyat riskinin idarə olunması proqramları ötən illərdə əməliyyat riskinə məruz qaldığına və baş verən hadisələrə görə müəssisənin risklərini başa düşməyi planlaşdıran idarəetmə komitəsi tərəfindən yaradılmışdır. Buna görə, yeni təşkilati model yaradılmışdır. Bu modelin əsas məqsədi əməliyyat riski mexanizminin yaradılması və həyata keçirilməsi, o cümlədən hər bir fəaliyyət sahəsi səviyyəsində məsləhətləşmə prosesinin həyata keçirilməsidir [1,42].

Əməliyyat riskinin idarə olunması

Əməliyyat riskinin idarə olunmasının yeni mexanizmi əsas məqsədi prioritetlərin müəyyən edilməsi olan beş inkişaf mərhələsinə təqdim edir. Bundan başqa, bu mexanizm inteqrasiya prosesləri, bu növ riskin azaldılması ilə bağlı alət və strategiyalarla güclü əlaqəyə malikdir. Bundan başqa, qeyd etmək lazımdır ki, əməliyyat riski yalnız sadə normativ zərurət deyil, həm də riskə görə uyğunlaşdırılmış sərmayə gəlirindən (RAROC) istifadə etməklə iqtisadi sərmayənin optimal şəkildə yatırılması nəticəsində qoyulan investisiyadır. Bu indeks risk xərclərinin düzgün şəkildə qiymətləndirilməsi, müştərilərin, onların davranışlarının, təşkilatın və onun proseslərinin daha yaxşı öyrənilməsinə təmsil etməklə ümumi və funksional idarəetməyə kömək edir.

Əməliyyat riskinin səviyyəsini müəyyən etmək üçün maliyyə müəssisəsi bəzi ümumi tələbləri yerinə yetirməlidir: fəaliyyətlərin idarə olunması üçün rəsmi mexanizm ciddi olmalı; təşkilati strukturu çox aydın olmalı; dəqiq, şəffaf və əlaqəli öhdəliklərə malik olmalı; risklərin müəyyən edilməsi, idarə olunması, monitorinqi və hesabatlılığı üçün səmərəli prosesə malik olmalı; həddən artıq aydın inzibati çərçivəyə malik olan düzgün daxili nəzarət mexanizminə sahib olmalı;

əməliyyat riskinə məruzqalma hallarını qiymətləndirmək və idarə etmək üçün siyasət və prosesləri əks etdirməli; müxtəlif ssenarilər üçün bərpa planını sübut etməlidir. Bu yolla maliyyə müəssisəsi böhran zamanı baş verən itkilərdən müdafiə olunur.

Bankların əllərində əməliyyat riskinin idarə olunması qərarının qəbul edildiyi tarixdə istifadə edilə biləcək müxtəlif alətlər var. Bu alətlər aşağıdakılardır: riskin qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsi, risk indeksləri, itkilərə səbəb olan hadisələrin məlumat bazası, risk planı və ya hədəf artım.

Əməliyyat risklərinin idarə olunmasının əsas faydaları səhmlərin dəyərinin artması, əməliyyat riskindən mühafizə, nüfuzun qorunması və əməliyyat itkilərini aşağı səviyyədə tutmaqdır [11, 237].

Əməliyyat riskinin idarə olunması aşağıdakı bir-biri ilə əlaqəli elementlərin mövcud olmasını nəzərdə tutur:

- Əməliyyat risklərinin idarə edilməsi siyasəti. Bu siyasətdə bu növ riski əmələ gətirə bilən bütün hadisələr nəzərə alınır: şirkət daxilində dələduzluq, şirkətdən kənarında dələduzluq, kadr siyasəti və iş yerinin təhlükəsizliyi, korporativ aktivlər, sistemlərin dayanması və zəif fəaliyyət göstərməsi, müştərilərə və müxtəlif biznes tərəfdaşlarına qarşı münasibət, elektron bank işi sisteminin təhlükəsizliyi;
- Əməliyyat riskinin müəyyənləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi üzrə tədbirlər;
- Əməliyyat riskinin idarə edilməsi prosedurları. Bu prosedurlar xətalər haqqında məlumatları vaxtında toplamaq məqsədilə daxili plan üçün risklərin azaldılması ilə bağlı qiymətləndirmə, monitorinq və texnologiyalarla təmsil olunur.
- Əsas maraq dairəsində böhran halında biznesi yenidən başlatmaq planları olan müəssisələr;
- Hüquqi risklərin və nüfuz risklərinin qiymətləndirilməsi.

Nəticə

Azərbaycanda mövcud iqtisadi şəraitdə bankların risklərə həssaslığının artması və yeni risk zonalarının yaranması risklərin idarə edilməsi ilə bağlı təcrübələrin təkmilləşdirilməsini zəruri edir. Banklar əməliyyat riskinin idarə olunması qaydalarını yeni dövrün çağırışlarına uyğun olaraq dəyişdiriblər. Belə ki, bankların əsas hədəfləri - daha yüksək kapital rentabelliği, gözlənilməyən itkilərdən yayınmaq, əməliyyatların effektivliyini artırmaq, bank fəaliyyətinin idarə olunması prosesində əməliyyat riskinə daha çox diqqətin ayrılması, müştərilər üçün xidmət keyfiyyətinin artırılması, məlumatların və insan resurslarının səmərəli şəkildə idarə olunmasıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Богданов А.Е. Операционный риск и его влияние на устойчивую работу финансовой организации // Банковские технологии. - 2009. - №1. - С. 39-43.
2. Гамза В.А. Методологические основы системной классификации банковских рисков // Банковское дело. - 2009. - №6. - С. 25-29.
3. Ильина Л.В., Копченко Ю.Е. Риски санации в банковском секторе: понятие и оценка // Математическое и компьютерное моделирование в экономике, страховании и управлении рисками. 2021. № 6. С. 208-212.
4. Мамедов З.Ф. Анализ и оценка банковских рисков // Известия СПбУЭФ. 2006. - № 3. - С.-93- 102
5. Мирошниченко О.С., Гамукин В.В. Банковское кредитование, риски и финансовая стабильность// Финансовые исследования. 2020. № 4 (69). С. 9-15.
6. Мильгуй Т.П. Финансовый риски в банковской деятельности // Экономика и бизнес: теория и практика. 2020. № 9-2 (67). С. 19-21.
7. Севрук В.Т. Банковские риски. - М.: Дело, 2004. - 70 с.
8. Семенов Д.А. Риск-менеджмент в коммерческом банке: его роль и значимость // Банковские услуги. - 2010. - №4. - С. 17-21.

9. Смирнов А.В. Риск-менеджмент и управление ресурсами коммерческого банка // Финансовый бизнес. - 2010. - №12. - С. 9-16.
10. Супрунович Е.Б. Управление кредитным риском // Банковское дело. - 2009. - №4. - С. 16-18.
11. Скалдина Л.С. Операционный риск в банковской деятельности // Фундаментальные и прикладные исследования в современном мире. 2020. № 28. С. 236-240.
12. Попова А. А. Управление банковскими рисками // Экономика. Управление. Финансы., №1. 2021.
13. Харитонов А.П. Риск-менеджмент кредитного портфеля банка / Автореферат дисс. на соискание ученой степени к.э.н. - СПб: Изд-во СпбГУЭФ, 2009. - 22 с.
14. Травкина Е. В. Устойчивость российского банковского сектора: тенденции и риски // Интеллект. Инновации. Инвестиции. – 2021. – № 2. – С. 10–19.

Туркай Аждар кызы Джабиева
докторанта Азербайджанского Государственного
Экономического Университета

Вопросы управления операционным риском в банках

Резюме

Целью исследования является предоставление рекомендаций и предложений по надлежащему управлению и улучшению операционных рисков в банковской системе. В то же время - это изучение и применение международного опыта управления операционными рисками в банковской сфере.

Методология исследования - в исследовательской работе использовались такие экономические методы, как анализ, системный подход, синтез и обобщение.

Важность применения исследования заключается в поддержке определения подходов и приоритетов для обеспечения эффективности управления операционным риском в банковской сфере, для обогащения теоретических и практических пробелов в этой области.

Результаты исследования - рекомендации и предложения подготовлены в соответствии с требованиями современности и особенностями развития эффективности системы управления операционным риском в банковской сфере.

Оригинальность и научная новизна исследования - Научная новизна исследования заключается в том, что с конца XX века банковская система претерпела коренные изменения, в результате чего в банковской сфере были внедрены новые концепции управления рисками, в особенности управления операционными рисками. система Азербайджана. Банк изучил причины и последствия операционных рисков и выдвигает новые научно обоснованные предложения по их предотвращению.

Ключевые слова: *банковский сектор, банковский риск, система управления рисками в банковской сфере, операционный риск, эффективное управление рисками.*

Turkay Ajdar Jabiyeva
doctoral student of the Azerbaijan State
University of Economics

Questions of operational risk management in banks

Summary

The purpose of the study is to provide recommendations and suggestions for the proper management and improvement of operational risks in the banking system. At the same time, it is the

study and application of international experience in operational risk management in the banking sector. To achieve this goal, the following tasks have been set.

Research methodology - economic methods such as analysis, systematic approach, synthesis and generalization were used in the research work.

The importance of the application of the research is to support the identification of approaches and priorities to ensure the effectiveness of operational risk management in the banking sector, to enrich the theoretical and practical gaps in this area.

The results of the study - recommendations and proposals were prepared in accordance with the requirements of modern times and the development characteristics of the efficiency of the operational risk management system in the banking sector.

Originality and scientific novelty of the research - The scientific novelty of the research is that since the end of the XX century the banking system has undergone radical changes and as a result new concepts of risk management, especially operational risk management have been introduced in the banking system of Azerbaijan. The bank has studied the causes and consequences of operational risks and puts forward new scientifically substantiated proposals to prevent them.

Key words: *banking sector, banking risk, risk management system in the banking sector, operational risk, effective risk management.*